

ANNA FERMUS-BOBOWIEC

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie

anna.fermus-bobowiec@mail.umcs.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3001-8829>

NIEBANKOWY MODEL ORGANIZACYJNY KREDYTU HIPOTECZNEGO DLA PRZEDSIĘBIORCÓW W II RZECZYPOSPOLITEJ. Z BADAŃ NAD DZIAŁALNOŚCIĄ TOWARZYSTWA KREDYTOWEGO PRZEMYSŁU POLSKIEGO

A NON-BANK ORGANIZATIONAL MODEL OF MORTGAGE LOAN
FOR ENTREPRENEURS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC. FROM RESEARCH
ON THE ACTIVITIES OF THE POLISH INDUSTRIAL CREDIT SOCIETY

Abstract. The article analyses the activities of the Polish Industrial Credit Society (1921–1948), the inaugural institution of its kind in Europe. It was dedicated exclusively to entrepreneurs, established with the objective of rebuilding and expanding Polish industry in the aftermath of the First World War. The Society was founded on a non-banking organisational model, drawing inspiration from land and urban credit societies. Instead, loans were granted by the Society, secured by mortgages on industrial real estate, machinery, and equipment. While this approach was effective in the case of land and urban properties, it is unclear whether such institutional arrangements provided genuine credit assistance and effectively put Polish factory owners out of debt. The article attempts to answer this question, which makes it fit into research on institutional forms of long-term credit, which have not always been and do not have to be the domain of banks.

Keywords: credit society; mortgage loan; covered bond; industry; non-bank financial institution

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego (1921–1948), należącego do nurtu badań nad specjalistycznymi instytucjami kredytu długoterminowego na ziemiach polskich, których geneza sięga pierwszej połowy XIX wieku.

Występowały one w dwóch formach organizacyjnych: towarzystw kredytowych i banków hipotecznych¹. Pierwsze z nich były oparte na modelu „dłużniczym”, drugie – na „wierzycielskim”. Towarzystwa kredytowe były stowarzyszeniami dłużników, które, w przeciwieństwie do banków, nie dysponowały własnym kapitałem, utrzymującymi się ze środków własnych. Pożyczki nie miały więc, jak w przypadku banków dysponujących kapitałem, formy gotówkowej. Udzielane były w listach zastawnych, emitowanych przez towarzystwo kredytowe, które były papierami wartościowymi. Tym samym znajdowały się one w obiegu i miały wartość rynkową określaną przez koniunkturę – wyższą lub niższą od nominału. Towarzystwo przyjmowało od swoich dłużników ratalne spłaty pożyczek wraz z ich oprocentowaniem, które przeznaczano na wypłaty oprocentowania dla posiadaczy listów zastawnych oraz na wykup tych listów, zgodnie z ich wartością nominalną, stosownie do wartości spłaconych (umorzonych) pożyczek².

Model organizacyjny towarzystw kredytowych został wykorzystany w czasach zaborów dla zinstytucjonalizowania kredytu długoterminowego dla właścicieli ziemskich (Towarzystwo Kredytowe dla Wielkiego Księstwa Poznańskiego z 1821, Towarzystwo Kredytowe Ziemskie z 1825, Galicyjski Stanowy Instytut Kredytowy z 1841 roku, od 1869 funkcjonujący pod nazwą Galicyjskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie)³ oraz dla właścicieli miejskich (Towarzystwa Kredytowe Miejskie powstające w latach 1870–1899 dla miast Królestwa Polskiego)⁴.

Badania naukowe przeprowadzone przez autorkę, dotyczące instytucjonalnych form kredytu długoterminowego dowodzą jednak, że w tym zakresie nie

¹ Zob. M. WĄSOWICZ, *Instytucje kredytu długoterminowego na ziemiach polskich: rozwiązania rodzime, czy recepcja obcych wzorów?*, [w:] *Wielokulturowość Polskiego Pogranicza, Ludzie – Idee – Prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedorczyk, Białystok 2003, s. 94.

² Zob. K. KANIGOWSKI, *Bank hipoteczny a rynek nieruchomości*, Warszawa 2001, s. 21-28, 32-35; A. PIETRASIK, R. RYKOWSKI, *Hipoteczny list zastawny*, Kraków 2000, s. 22-23.

³ Zob. WĄSOWICZ, *Instytucje kredytu długoterminowego na ziemiach polskich*, s. 97-98; F.A. ZUBELEWICZ, *O papierach publicznych w ogólności ze szczegółowym opisem papierów krajowych, ważniejszych zagranicznych i instytucji, które na ich handel wpływają*, Warszawa 1843, s. 399, 294, 199-200. Szerzej na temat Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Królestwie Polskim, zob. S. ZALEWSKI, *Ewolucja kredytu długoterminowego ziemskiego w Polsce*, Warszawa 1938, s. 35-53.

⁴ Jako pierwsze powstało Towarzystwo Kredytowe miasta Warszawy (1870), drugie było Towarzystwo Kredytowe miasta Łodzi (1872), a potem utworzone zostały kolejne towarzystwa dla następujących miast: Lublina (1885), Kalisza (1885), Płocka (1886), Piotrkowa (1895), Radomia (1898), Łomży (1898), Kielc (1898), Częstochowy (1898), Siedlec (1898), Suwałk (1899). Zob. A. BARDZKI, *Towarzystwa Kredytowe Miejskie, cz. I: Powstanie i rozwój*, Warszawa 1912, s. 14, 422, 472, 517, 544, 584, 603, 613, 631, 643, 663.

była dychotomią, lecz trychotomią, czyli wykorzystaniem modelu towarzystwa kredytowego dla kredytu ziemskiego, kredytu miejskiego oraz dla kredytu skierowanego do przedsiębiorców w ramach prowadzonej przez nich działalności gospodarczej. Ten ostatni został zinstytucjonalizowany najpóźniej, dopiero w 1921 roku, w warunkach II Rzeczypospolitej, kiedy to powstało Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego, opierając się na rozwiązaniach organizacyjnych Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego oraz Towarzystw Kredytowych Miejskich⁵.

W artykule podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytanie: czy model instytucjonalny towarzystwa kredytowego, choć skuteczny w przypadku nieruchoomości ziemskich i miejskich, mógł być skuteczną formą kredytowania także polskich fabrykantów? Czy kredyt długoterminowy mógł być domeną innych form instytucjonalnych niż banki? Odpowiedź na postawione w ten sposób pytania badawcze wymaga omówienia okoliczności i przyczyn powstania Towarzystwa, podstaw prawnych jego działalności oraz przyjętego modelu kredytowania, a także jego funkcjonowania, aż do likwidacji w 1949 roku. Stąd też w strukturze artykułu wyodrębniono trzy części, mianowicie powstanie Towarzystwa, prawny mechanizm kredytowania i działalność. Publikacja ma na celu potwierdzenie tezy o wielokierunkowym (trychotomicznym) wykorzystaniu instytucji niebankowych w organizacji kredytu długoterminowego.

Podstawową metodą badawczą przyjętą w niniejszym artykule była metoda historyczno-prawna, stosowana w badaniu nieobowiązujących aktów prawnych i źródeł archiwalnych, z uwzględnieniem czynników historycznych⁶.

1. POWSTANIE TOWARZYSTWA

Po I wojnie światowej sytuacja przemysłu na ziemiach polskich była szczególnie trudna, co wynikało z jego zadłużenia, braku kapitału, maszyn, surowców i towarów. W tych okolicznościach pozyskanie gotówki, która pozwoliłaby przynajmniej na częściową spłatę zadłużenia, stało się zadaniem priorytetowym dla odradzającego się przemysłu⁷.

⁵ Zob. W. MORAWSKI, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 r.*, Warszawa 1998, s. 66.

⁶ Zob. J. BARDACH, *Themis a Klio, czyli o potrzebie podejścia historycznego w prawoznawstwie*, [w:] *Zagadnienia metodologiczne prawoznawstwa. Materiały z sesji naukowej. Łódź 27-28 marca 1980 roku*, red. J. Wróblewski, Warszawa 1982, s. 25.

⁷ Archiwum Akt Nowych (AAN), Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego w Warszawie (TKPP), sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego

Pomysłodawcą utworzenia towarzystwa kredytowego, przeznaczonego dla polskich przemysłowców, był łódzki fabrykant i działacz społeczny, Edward Heiman⁸. Skorzystał przy tym z modelu organizacyjnego Towarzystwa Kredytowego Ziemińskiego i Towarzystw Kredytowych Miejskich, co nie było dziełem przypadku, gdyż umożliwiało on stworzenie instytucji kredytowej opartej na zasadzie samofinansowania, bez konieczności angażowania kapitału zewnętrznego, który w warunkach powojennych był niedostępny.

Projekt nazwany Polskim Kredytem Przemysłowym zyskał aprobatę polskich przemysłowców. 26 października 1918 roku został wybrany Komitet Organizacyjny przyszłego towarzystwa, w którego skład weszli: Bohdan Broniewski⁹ jako prezes, ówczesny były minister przemysłu i handlu, Stanisław Gustaw Brun, Edward Heiman, Jan Gołkontt, Oskar Kindler, Józef Lachmanowicz, Stefan Laurysiewicz, Jerzy Meyer, Tadeusz Popowski oraz Stanisław Szymański. Opracowaniem statutu towarzystwa zajęli się dwaj prawnicy: Jan Gołkontt i Józef Lachmanowicz. Następnie Komitet Organizacyjny podjął

za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 5; J.M. PFEIFFER, *Wspomnienia warszawskiego przemysłowca*, t. 1, Warszawa 2003, s. 262.

⁸ Edward Heiman (1856–1833) pochodził z łódzkiej rodziny żydowskiej, która w 1928 roku się spolonizowała, przeszła na katolicyzm, a do nazwiska dodała drugo człon – Jarecki. W 1898 roku wraz z łódzkim przemysłowcem, Maksem Kernbaumem, nabyli przedsiębiorstwo bawełny „Rapacki i s-ka” w okolicach Warszawy. Przekształcili ją następnie w spółkę udziałową – Heiman E. i Kernbaum M. – Przędzalnia i Farbiarnia „Wola”, którą unowocześnili i rozbudowali. Heiman znalazł się także w grupie łódzkich przemysłowców, która uzyskała koncesję na dzierżawę łódzkiej gazowni, co przynosiło mu bardzo duże zyski. Działał w różnych towarzystwach i fundacjach na terenie Łodzi, m.in. w Towarzystwie Wzajemnego Kredytu i w komisji zarządzającej kasą bezprocentowych pożyczek, która funkcjonowała w ramach Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności i udzielała pożyczek najbiedniejszym Żydom. Wraz z żoną Heleną aktywnie wsparli Towarzystwo „Uczelnia”, budując na własnej działce przy ul. Nowo-Ciegielnianej, przeznaczonej pierwotnie na fabrykę, budynek szkoły. Koszt budowy w wysokości 200 tys. rubli ponieśli w całości. Powstała w 1909 roku placówka była pierwszą w Łodzi, w której lekcje prowadzono w języku polskim. Szkoła funkcjonuje do dzisiaj pod historyczną nazwą, nadaną jej w 1919 roku, jako I Liceum im. Mikołaja Kopernika. Po I wojnie światowej Heiman działał nadal bardzo aktywnie, przyczyniając się do powstania Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego. Został także prezesem Związku Przemysłu Włókienniczego w Państwie Polskim. Zob. L. SKRZYDŁO, *Rody fabrykanckie*, cz. 2, Łódź 2000, s. 103-106.

⁹ Bohdan Broniewski (1855–1922) był inżynierem, przemysłowcem związanym z branżą cukierniczą. W 1918 roku wszedł do rządu Jana Kantego Steczkowskiego jako minister przemysłu i handlu, pełniąc tę funkcję od 17 kwietnia do 23 października 1918 roku. Zob. *Ś.p. Bohdan Broniewski (wspomnienie pozgonne)*, „Gazeta Cukrownicza” (1922), t. 54, s. 465-468.

w Ministerstwie Skarbu starania o uzyskanie dla listów zastawnych towarzystwa gwarancji Skarbu Państwa, a następnie także o zatwierdzenie statutu¹⁰.

Początkowo planowano ograniczenie działalności instytucji do terenów centralnych i wschodnich (byłe Królestwo Polskie), a pierwotny projekt statutu był zgodny wyłącznie z obowiązującym tam prawem dzielnicowym¹¹. Zmiana decyzji w tym zakresie i uczynienie z towarzystwa instytucji ogólnopolskiej spowodowało konieczność przystosowania już gotowego projektu statutu do przepisów prawnych obowiązujących w pozostałych dzielnicach – byłych zaborach, co wiązało się z konferencjami z prawnikami z Wielkopolski i Małopolski oraz z tamtejszymi przemysłowcami. Prace przygotowawcze okazały się zatem żmudne oraz czasochłonne, i w efekcie trwały prawie trzy lata¹².

Ich zwieńczeniem była ustawa z 25 listopada 1920 roku dotycząca przyznania obligacjom Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego gwarancji skarbowej oraz uproszczonego ściągania należności rzeczowego Towarzystwa¹³, która powoływała do życia Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego oraz przyznająca listom zastawnym Towarzystwa gwarancję Skarbu Państwa. Z kolei rozporządzeniem Ministra Skarbu z 28 lutego 1921 roku dotyczącym Statutu Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego¹⁴ określono organizację Towarzystwa oraz zasady jego działania.

Ukonstytuowanie się Towarzystwa nastąpiło 10 maja 1921 roku, podczas którego odbyło się Walne Zgromadzenie Organizacyjne, w którym uczestniczyli przedsiębiorcy deklarujący przystąpienie do Towarzystwa i wzięcie pożyczki. Walne Zgromadzenie, z udziałem Ministra Przemysłu i Handlu, Stefana Przanowskiego, oraz Wiceministra Henryka Strasburgera, a także przedstawiciela Ministra Skarbu, R. Questa, przyjęło sprawozdanie Komitetu Organizacyjnego i wybrało pierwsze władze: Zarząd z prezesem Tadeuszem

¹⁰ PFEIFFER, *Wspomnienia warszawskiego przemysłowca*, t. 1, s. 263-264; AAN, TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 5.

¹¹ Po odzyskaniu niepodległości na ziemiach polskich w zakresie prawa sądowego obowiązywało pięć różnych systemów prawnych odziedziczonych po czasach zaborów: austriacki, pruski, rosyjski, francuski oraz węgierski (Spisz i Orawa). Zostały one uznane za polskie prawo dzielnicowe, obowiązujące tymczasowo, tj. do czasu jego unifikacji. Zob. J. MARKIEWICZ, *Kształtowanie się polskiego systemu prawa sądowego i jego twórcy w okresie międzywojennym 1919–1939 (Wybrane zagadnienia)*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” (2010), z. 3, s. 113; A. KOROBOWICZ, W. WITKOWSKI, *Historia ustroju i prawa polskiego 1772–1918*, Warszawa 2012, 236-237.

¹² Zob. AAN, TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 5-6.

¹³ Zob. Dz.U. z 1920 r., nr 112, poz. 737.

¹⁴ Zob. Dz.U. z 1921 r., nr 34, poz. 203.

Popowskim¹⁵ i Radę Nadzorczą, w której stanowisko prezesa objął Bohdan Broniewski¹⁶. Na podstawie art. 1, 9 i 11 ustawy z dnia 25 listopada 1920 r. dotyczącej przyznania obligacjom Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego gwarancji skarbowej oraz uproszczonego ściągania należności rzeczowego Towarzystwa¹⁷, rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 28 lutego 1921 r. dotyczącego Statutu Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego¹⁸ oraz uchwał pierwszego Walnego Zgromadzenia członków, rozporządzeniem Ministerstwa Skarbu z dnia 12 maja 1921 r. Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego uznano je za zawiązane na dzień 10 maja 1921 roku¹⁹. Zgodnie z art. 5 Statutu Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego posiadało ono osobowość prawną, a jego siedzibą była Warszawa²⁰.

Okres przygotowawczy, w którym podjęte zostały czynności mające na celu zorganizowanie działalności Towarzystwa, trwał niespełna rok, do kwietnia 1922 roku. Obejmowały one dobór pracowników, przygotowanie wewnętrznych instrukcji dla organów Towarzystwa, znalezienie siedziby dla biura Zarządu, którego pierwszym dyrektorem został Karol Kowerski. Biuro zorganizowano w Warszawie, w lokalu udostępnionym przez Towarzystwo Kredytowe Ziemięskie w budynku przy ul. Czackiego 23²¹. Funkcjonowało tam do 19 lutego 1925 roku,

¹⁵ Tadeusz Popowski (1868–1930) był inżynierem, przemysłowcem związanym z branżą kolejową. W latach 1922–1927 był senatorem I kadencji Senatu RP, przynależącym do Związku Ludowo-Narodowego. Zob. P. MAJEWSKI, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 3, Warszawa 2005, s. 414-415.

¹⁶ Członkami Zarządu zostali także: Jan Wolski (wiceprezes), Konstaty Budny, Edward Heiman, Tadeusz Sułowski, Stanisław Szymański, a na ich zastępców wybrano: Stefana Bruna, Roberta Geyera, Józefa Kernbauma, Józefa Landaua, Józefa Pfeiffera i Oskara Saengera. Na pozostałych członków Rady Nadzorczej wybrano: Stanisława Gustawa Bruna (wiceprezes), Stanisława Surzyckiego (wiceprezes), Edwarda Borsta, Antoniego Gosiewskiego, Maksymilina Kernbauma, Jana Kozłowskiego, Stefana Laurysiewicza, Cyryla Ratajskiego, Władysława Roguskiego, Władysława Sachsa i Henryka Siwczynskiego. Zob. AAN,TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 6.

¹⁷ Zob. Dz.U. z 1920 r., nr 112, poz. 737.

¹⁸ Zob. Dz.U. z 1921 r., nr 34, poz. 203.

¹⁹ Zob. M.P. z 1921 r., nr 118, poz. 262.

²⁰ Zob. Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 28 lutego 1921 r. w przedmiocie Statutu Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego (Dz.U. z 1921 r., nr 34, poz. 203 ze zm.), dalej cyt. jako Statut TKPP.

²¹ Zob. AAN,TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 6.

a następnie przeniesiono je do gmachu Banku Towarzystw Spółdzielczych przy ul. Jasnej 1²².

Równocześnie z utworzeniem biura w Warszawie, na bazie dawnego Komitetu Organizacyjnego Towarzystwa, uruchomiono jego Oddział w Łodzi, którego przewodniczącym został Edward Heiman. Oddział ten został ostatecznie zlikwidowany już w drugim kwartale 1922 roku z powodu niewielkiej liczby wniosków o pożyczki na terenie okręgu łódzkiego²³.

2. PRAWNY MECHANIZM KREDYTOWANIA

Zgodnie z art. 1 Statutu Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego zostało ono założone przez właścicieli przedsiębiorstw przemysłowych w celu udzielania pożyczek w listach zastawnych, zabezpieczonych hipotecznie na nieruchomościach, maszynach i urządzeniach zakładów przemysłowych, położonych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Tym samym Towarzystwo objęło zakresem swojego działania cały kraj²⁴ i udzielało pożyczek przemysłowcom, których nieruchomości były obciążone hipoteką, ze względu na wymóg pierwszeństwa zabezpieczenia hipotecznego²⁵.

Osoba zaciągająca pożyczkę w Towarzystwie zostawała jego członkiem z chwilą jej wydania i ponosił odpowiedzialność za regularną wpłatę terminowych rat, wynikających z zaciągniętej przez niego pożyczki. Członek Towarzystwa odpowiadał zarówno nieruchomościami, maszynami i urządzeniami, stanowiącymi zabezpieczenie pożyczki, jak również całym majątkiem osobistym do wysokości zaciągniętej pożyczki, zaległych rat i innych należności Towarzystwa²⁶. Wysokość pożyczki ustalał Zarząd Towarzystwa, ale zgodnie ze Statutem nie mogła ona przekroczyć 50% szacunku gruntów i budynków oraz 40% szacunku maszyn i urządzeń przemysłowych²⁷, co zapewniało jej określony po-

²² Zob. AAN, TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 9. Z tej siedziby Towarzystwo zostanie przeniesione decyzją władz okupacyjnych do budynku Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie przy Al. Jerozolimskiej 1. Zob. AAN, TKPP, sygn. 20, Sprawozdania i protokoły 1944–1946, Krótkie sprawozdanie o działalności i rozwoju Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego, nfol.

²³ Zob. AAN, TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 7.

²⁴ Zob. art. 5 Statutu TKPP.

²⁵ Zob. art. 7 i art. 9 Statutu TKPP.

²⁶ Zob. art. 2 Statutu TKPP.

²⁷ Zob. art. 11 Statutu TKPP.

ziom zabezpieczenia. W praktyce wycena przedsiębiorstwa przyszłego pożyczkobiorcy, dokonywana przez inżynierów i taksatorów Towarzystwa, była bardzo szczegółowe, a udzielane pożyczki nie przekraczały 25% szacunku maszyn i urządzeń oraz 40% szacunku placów i budynków²⁸.

Oferowana przez Towarzystwo pożyczka nie była udzielana w formie gotówkowej. Pożyczki udzielane były w listach zastawnych, o wartości nominalnej, na okres do 25 lat²⁹. W ciągu 10 pierwszych lat istnienia Towarzystwa emitowano je w walucie zagranicznej, następnie – w walucie polskiej³⁰. Podstawę emisyjną listów zastawnych stanowiły wierzytelności Towarzystwa wynikające z udzielonych pożyczek, zabezpieczone hipotecznie³¹. Sam Statut definiował listy zastawne jako dowody długu Towarzystwa, na podstawie których było ono zobowiązane wypłacać właścicielom listów określone w nich odsetki i wykupywać je w oznaczonych terminach³².

Każdoczesny posiadacz listu był uznawany za jego uprawnionego właściciela względem Towarzystwa, gdyż Statut Towarzystwa przewidywał, jako podstawowy rodzaj listów zastawnych, listy zastawne na okaziciela, których obrót następował poprzez prostą cesję z rąk do rąk³³. Właścicielem listu zastawnego byli zatem zarówno pożyczkobiorca, jego wierzyciel hipoteczny, którego zobowiązanie zostało spłacone pożyczką Towarzystwa, wreszcie każda osoba trzecia, która nabyła list od dotychczasowego posiadacza.

W ten sposób Towarzystwo wobec swoich pożyczkobiorców zajmowało pozycję wierzyciela, a w stosunku do właścicieli listów zastawnych – pozycję dłużnika z tytułu zobowiązania wynikającego z ich emisji do zapłaty oprocentowania i wykupienia listów według ich wartości nominalnej³⁴. Odsetki od listów zastawnych wypłacane były co pół roku³⁵. W każdym półroczu Towarzystwo było zobowiązane umorzyć (wykupić) listy zastawne o wartości nominalnej, równej wartości umorzonych pożyczek³⁶, których spłata odbywała się półrocznymi ratami³⁷.

Emisja listów zastawnych i spełnianie przez Towarzystwo świadczeń z nich wynikających pozostawało w ścisłym sprzężeniu z udzielaniem i spłatą pożyczek.

²⁸ Zob. PFEIFFER, *Wspomnienia warszawskiego przemysłowca*, t. 1, s. 267.

²⁹ Zob. art. 10 i art. 15 Statutu TKPP.

³⁰ Zob. art. 39 Statutu TKPP.

³¹ Zob. art. 34 Statutu TKPP.

³² Zob. art. 33 Statutu TKPP.

³³ Zob. art. 39 Statutu TKPP.

³⁴ Zob. art. 40 i art. 42 Statutu TKPP.

³⁵ Zob. art. 40 Statutu TKPP.

³⁶ Zob. art. 42 Statutu TKPP. Umorzenie listów odbywało się przez ich wykup, w drodze losowania po cenie nominalnej lub na giełdzie z wolnej ręki.

³⁷ Zob. art. 18 TKPP.

Towarzystwo pełniło rolę swego rodzaju „zbornika”, który przyjmował spłatę długu od swojego dłużnika – pożyczkobiorcy, skąd czerpał z kolei środki na zaspokojenie swojego wierzyciela – właściciela listu³⁸.

Towarzystwo było więc stowarzyszeniem zadłużonych przedsiębiorców, którego zadaniem było udzielanie długoterminowych pożyczek zabezpieczonych hipoteką. Zabezpieczenie hipoteczne udzielonych przez Towarzystwo pożyczek było z kolei podstawą emisyjną listów zastawnych, w których udzielana była pożyczka za pomocą których pożyczkobiorca spłacał swoich dotychczasowych wierzycieli w celu zajęcia pierwszego miejsca hipotecznego przez Towarzystwo. W ten sposób dochodziło do oddłużenia oraz do pozyskania kapitału obrotowego ze sprzedaży listów zastawnych, które, będąc papierami wartościowymi, znajdowały się w obiegu i miały wartość rynkową, wyższą lub niższą od nominału. Towarzystwo przyjmowało od swoich dłużników ratalne spłaty pożyczek wraz z ich oprocentowaniem, a pozyskana gotówka służyła mu do wypłacania oprocentowania właścicielom listów zastawnych oraz do wykupu listów według ich wartości nominalnej, zgodnie z wartością umorzonych (spłaconych) pożyczek.

3. DZIAŁALNOŚĆ TOWARZYSTWA

W działalności Towarzystwa możemy wyodrębnić:

- okres stagnacji: od jego powstania do połowy 1925 roku,
- lata 1925–1929: apogeum działalności pożyczkowej Towarzystwa,
- lata 1930–1939: okres dalszego funkcjonowania w warunkach kryzysu gospodarczego.

W tym czasie kolejnymi Prezesami Zarządu Towarzystwa byli: Tadeusz Popowski (1921–1922)³⁹, Edward Heiman (1923–1933)⁴⁰, Józef Pfeiffer (1933–1938) oraz Karol Olszowski (1938–1948)⁴¹. Podczas II wojny światowej Towarzystwo formalnie funkcjonowało nadal, ale jego działalność była ograniczona do obsługi dotychczas udzielonych pożyczek. Po wojnie, w styczniu 1949 roku

³⁸ Zob. PIETRASIK, RYKOWSKI, *Hipoteczny list zastawny*, s. 23.

³⁹ Zob. AAN, TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 6, 9.

⁴⁰ Zob. AAN, TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 9.

⁴¹ Zob. AAN, TKPP, sygn. 16, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od dnia 1 stycznia 1938 r. do dnia 31 grudnia 1938 r., k. 3.

zostało jednak postawione w stan likwidacji. Lata 1946–1948 to okres podejmowanych prób obrony sensu istnienia Towarzystwa w nowych warunkach politycznych.

Przez pierwsze cztery lata działalności Towarzystwo Kredytowe Polskich Przemysłowców walczyło o utrwalenie swojego bytu na polskim rynku kredytowym. Zainteresowanie pożyczkami Towarzystwa, pomimo początkowo licznego napływu zgłoszeń, zaczęło stopniowo maleć, co było wywołane bezskutecznymi próbami umieszczenia listów zastawnych na rynkach angielskim i amerykańskim. Towarzystwo przetrwało 1923 rok dzięki nieoprocentowanej pożyczce udzielonej mu przez Edwarda Heimana na potrzeby bieżącej działalności. Przerwanie stagnacji nastąpiło w maju 1924 roku wraz z propozycją amerykańskiej grupy finansowej P. Klopstocka zakupu listów zastawnych Towarzystwa o wartości 5 mln dolarów, wraz z opcją na kolejny taki zakup⁴². Choć rokowania nie przyniosły ostatecznie pozytywnego rezultatu⁴³, to jednak wywołały duży oddźwięk wśród przemysłowców, od których zaczęły dość licznie napływać zgłoszenia dotyczące przystąpienia do Towarzystwa i udzielenia pożyczki⁴⁴.

Do 1 kwietnia 1924 roku, czyli przez pierwsze trzy lata istnienia Towarzystwa, udzielono zaledwie 10 pożyczek na łączną sumę 75 750 funtów, podczas gdy w kolejnym roku, do 1 kwietnia 1925, udzielono kolejnych 7 pożyczek na sumę 79 900 funtów⁴⁵.

Rok sprawozdawczy 1925/1926 (od 1 kwietnia do 31 marca) okazał się rokiem przełomowym, dającym podstawy do uznania zasadności utworzenia Towarzystwa. Liczba udzielonych pożyczek wzrosła niemal czterokrotnie, osiągając liczbę 65 na łączną sumę 291 200 funtów i 2 464 165 dolarów, co sprawiło, że Towarzystwo ostatecznie zabezpieczyło swój byt na rynku. Na to ożywienie z pewnością wpłynął zakup przez Skarb Państwa listów zastawnych w dolarach na łączną sumę nominalną 2 410 000 dolarów, co miało zrekompensować brak

⁴² Zob. AAN,TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 8.

⁴³ Klopstock postawił warunek nadania listom zastawnym gwarancji Skarbu Państwa, na co Ministerstwo Skarbu wyraziło zgodę, odmawiając jednak zezwolenia na wypuszczenie listów Towarzystwa przed sierpniem 1925 roku ze względu na starania rządu polskiego umieszczenia w tym samym czasie na rynku amerykańskim pożyczki państwowej. Zob. AAN,TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 8.

⁴⁴ Zob. AAN,TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 8.

⁴⁵ Zob. AAN,TKPP, sygn. 6, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od założenia Towarzystwa do dnia 1 kwietnia 1925 r., k. 18.

zezwoleń Ministerstwa Skarbu na wypuszczenie listów zastawnych Towarzystwa na rynku amerykańskim⁴⁶.

Kolejnym okresem sprawozdawczym, w którym odnotowano silny rozwój działalności pożyczkowej Towarzystwa, były lata 1927–1928 (od 1 kwietnia do 31 marca). Liczba wydanych pożyczek powiększyła się o 28%, osiągając liczbę 93. Sama zaś wartość udzielonych pożyczek zwiększyła się o 59,5%, czyli o sumę 477 605 funtów, osiągając łącznie wartość 776 855 funtów i 2 464 000 dolarów⁴⁷. Odnotowano także wtedy znaczny wzrost kursów giełdowych 7% listów zastawnych Towarzystwa w walucie angielskiej, a mianowicie z kursu 75% podniósł się do 85%, a kurs listów 8%, także w walucie angielskiej, utrzymywał się równomiernie na poziomie 88–89%⁴⁸.

Ta dobra koniunktura trwała do końca pierwszego kwartału 1929 roku. W roku sprawozdawczym 1928–1929 (od 1 kwietnia do 31 marca) liczba wydanych pożyczek wzrosła o 26%, osiągając liczbę 117. Ich wartość z kolei zwiększyła się 25,6%, czyli o 329 640 funtów, co łącznie dało sumę 1 119 645 funtów. Nowych pożyczek w dolarach nie wydano, dlatego wartość udzielonych pożyczek dolarowych utrzymała się na tym samym poziomie 2 464 000 dolarów⁴⁹.

Kolejne lata funkcjonowania Towarzystwa to okres stagnacji i ograniczenia jego działalności pożyczkowej w zasadzie do obsługi pożyczek dotychczas udzielonych. Wielki kryzys gospodarczy, który w 1929 roku rozpoczął się w Stanach Zjednoczonych, dotarł na dobre do Europy w 1931, choć już w 1930 roku sytuacja gospodarcza Europy była wyraźnie gorsza niż w roku poprzednim⁵⁰. Niekorzystna koniunktura dla papierów wartościowych na rynkach zagranicznych i krajowych sprawiła, że Minister Skarbu nie wyraził zgody na nową emisję listów zastawnych, w których udzielane były pożyczki. Dotyczyło to zresztą także innych polskich instytucji kredytu długoterminowego. W rezultacie do końca pierwszego kwartału 1930 roku Towarzystwo udzieliło zaledwie 7 pożyczek o wartości 103 750 funtów⁵¹. Dalsze pogarszanie się warunków gospodarczych w kraju w pierwszej

⁴⁶ Zob. AAN,TKPP, sygn. 7, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od 1 kwietnia 1925 r. do dnia 31 marca 1926 r., k. 5.

⁴⁷ Zob. AAN,TKPP, sygn. 9, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od 1 kwietnia 1927 r. do dnia 31 marca 1928 r., k. 5.

⁴⁸ Zob. AAN,TKPP, sygn. 9, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od 1 kwietnia 1927 r. do dnia 31 marca 1928 r., k. 5-6.

⁴⁹ Zob. AAN,TKPP, sygn. 10, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od 1 kwietnia 1928 r. do dnia 31 marca 1929 r., k. 5.

⁵⁰ Zob. W. MORAWSKI, *Od marki do złotego. Historia finansów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008, s. 160-161.

⁵¹ Zob. AAN,TKPP, sygn. 11, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od 1 kwietnia 1929 r. do dnia 31 marca 1930 r., k. 5-6.

połowie lat trzydziestych nie sprzyjało wznowieniu działalności pożyczkowej Towarzystwa, choć potrzeby kredytowe przemysłu stale wzrastały⁵².

Przełom nastąpił w 1937 roku, kiedy Ministerstwo Skarbu wyraziło zgodę na emisję 5,5% listów zastawnych na sumę 25 000 000 zł, jednak bez poręczenia Skarbu Państwa. Została ona przeznaczona przede wszystkim na cele sanacyjne przedsiębiorców, tj. na zamianę krótkoterminowych i wysokooprocentowanych kredytów na kredyt długoterminowy i zdecydowanie tańszy. Pożyczki z tej emisji bowiem mogły być udzielane na 25 lat, z umorzeniem rozpoczynającym się od pierwszego roku wypłaty pożyczki, spłacane w równych półrocznych ratach⁵³. Do końca 1938 roku podania, które wpłynęły do Towarzystwa, wyczerpywały wartość niemal całej emisji. W związku z tym zakładano, że kolejne lata zintensyfikują działalność pożyczkową Towarzystwa, a podjęcie starań o zgodę Ministerstwa Skarbu na dalszą emisję listów zastawnych wydawało się w niedalekiej przyszłości nieodzowne⁵⁴. Niestety, plany te przerwał wybuch II wojny światowej.

Ogółem do dnia 1 stycznia 1939 roku, Towarzystwo udzieliło pożyczek 134 zakładom przemysłowym na łączną sumę 1 251 695 funtów, 2 324 860 dolarów i 500 000 złotych. Największym beneficjentem pożyczek Towarzystwa był przemysł włókienniczy – 42,80% wszystkich udzielonych pożyczek, potem metalurgiczny – 14,72% oraz metalowy – 10,55%. Liczbę i wartość udzielonych pożyczek w rozbiciu na poszczególne gałęzie przemysłu przedstawia zamieszczona w tekście tabela.

Tabela: Pożyczki Towarzystwa Przemysłu Polskiego według stanu na 1 stycznia 1939 roku⁵⁵

Przemysł	Liczba zakładów przemysłowych	Wartość pożyczek w funtach	Wartość pożyczek w dolarach	Wartość pożyczek w złotych	Stosunek procentowy do ogólnej sumy pożyczek
cementowy	5	20 040	263 300	–	4,21
ceramiczny	6	26 470	70 000	–	2,34
chemiczny	7	12 175	189 500	–	2,93
cukrowniczy	2	32 500	–	–	1,88

⁵² Zob. AAN,TKPP, sygn. 13, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od dnia 1 stycznia 1935 r. do dnia 31 grudnia 1935 r., k. 5.

⁵³ Zob. AAN,TKPP, sygn. 15, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od dnia 1 stycznia 1937 r. do dnia 31 grudnia 1937 r., k. 5.

⁵⁴ Zob. AAN,TKPP, sygn. 16, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od dnia 1 stycznia 1938 r. do dnia 31 grudnia 1938 r., k. 5.

⁵⁵ Zob. AAN,TKPP, sygn. 16, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od dnia 1 stycznia 1938 r. do dnia 31 grudnia 1938 r., k. 9.

drzewny	3	4 100	84 500	–	1,24
elektrotechniczny	1	4 500	–	–	0,26
farmaceutyczny	5	7 100	197 500	–	2,76
fermentacyjny	5	16 150	19 500	–	1,17
galanteryjny	2	6 910	–	–	0,40
garbarski	4	69 460	–	–	4,00
metalowy	20	170 375	66 160	–	10,55
metalurgiczny	6	253 500	14 400	–	14,72
młynarski	17	46 140	119 500	–	4,06
naftowy	1	2 300	–	–	0,13
papierniczy	6	35 075	107 500	–	3,27
wapienniczy	2	1 900	23 000	–	0,35
włókienniczy	30	512 710	1 110 000	–	42,80
różny	12	30 290	60 000	500 000	2,89
Razem	134	1 251 695	2 324 860	500 000	100

W okresie niemieckiej okupacji działalność Towarzystwa została bardzo ograniczona, podobnie zresztą jak innych instytucji kredytowych. Ogólny nadzór nad tymi instytucjami sprawował Urząd Nadzoru Bankowego w Krakowie, a w Warszawie – pełnomocnik tego Urzędu. Władze niemieckie wstrzymały wydawanie nowych pożyczek, wypuszczanie nowych emisji zastawnych, ich losowanie, zwoływanie walnych zgromadzeń oraz dokonywanie wyborów, ogłaszanie sprawozdań i bilansów. Działalność Towarzystwa została zatem ograniczona do ściągania od dłużników bieżących i zaległych rat od pożyczek, sprawdzania stanu ich zabezpieczenia oraz sporządzania licznych wykazów i sprawozdań dla władz niemieckich⁵⁶.

Choć Towarzystwo przetrwało II wojnę światową, nie obroniło swojego bytu w realiach Polski Ludowej. Jeszcze w 1945 roku władze Towarzystwa miały nadzieję, że będzie ono mogło odegrać swoją rolę w odbudowie powojennego przemysłu i że polski rząd nie odmówi mu poparcia⁵⁷. Już jednak w początkach 1946 roku władze Towarzystwa były w tym zakresie znacznie bardziej sceptyczne. Na posiedzeniu Zarządu Towarzystwa 12 lutego 1946 roku stwierdzono, iż wobec wydania ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej⁵⁸, przy założeniu dalszego

⁵⁶ Zob. AAN,TKPP, sygn. 20, Sprawozdania i protokoły 1944–1946, Krótkie sprawozdanie o działalności i rozwoju Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego, nfol.

⁵⁷ Zob. AAN,TKPP, sygn. 20, Sprawozdania i protokoły 1944–1946, Krótkie sprawozdanie o działalności i rozwoju Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego, nfol.

⁵⁸ Zob. Dz.U. nr 3, poz. 17.

istnienia Towarzystwa, należało liczyć się z bardzo ograniczonym zakresem jego działalności⁵⁹. Spostrzeżenia te były naturalną konsekwencją nacjonalizacji mienia przemysłowego, obejmującej dużą grupę przedsiębiorstw i nieruchomości przemysłowych⁶⁰. W połowie 1946 roku obawy władz Towarzystwa wywoływał przede wszystkim fakt, że na gruncie powołanej ustawy państwo przejmowało na własność nieruchomości przemysłowe z czystymi hipotekami, tzn. z wykreślonymi obciążeniami hipotecznymi, co godziło w interesy wszystkich wierzycieli hipotecznych, w tym instytucji kredytu długoterminowego. Upaństwowienie dotknęło ok. 90% pożyczek Towarzystwa. Szacowano, że nie więcej niż 10% pozostało na zakładach nieupaństwowionych. Jak zapisano w protokole z posiedzenia Zarządu z 3 czerwca 1946 roku, położenie Towarzystwa mógłby poprawić szybki rozwój przemysłu prywatnego⁶¹. Ten kierunek był jednak całkowicie nierealny w warunkach Polski Ludowej, w której wolność gospodarczą zastąpiono gospodarczym centralizmem. W tej sytuacji los Towarzystwa stał się przesądzony, podobnie zresztą, jak innych instytucji kredytu długoterminowego. W styczniu 1949 roku Towarzystwo zostało postawione w stan likwidacji w ramach przeprowadzonej w 1948 roku systemowej reformy bankowej⁶², kiedy to z polskich realiów zniknęły na zawsze wszystkie towarzystwa kredytowe.

ZAKOŃCZENIE

Towarzystwo Kredytowe Przemysłu Polskiego istniało prawie 28 lat, przy czym główny rdzeń jego działalności przypadał na okres międzywojenny, a zwłaszcza na lata 1925–1929. Towarzystwo oferowało tani na ówczesne czasy (oprocentowanie pożyczek odpowiadało oprocentowaniu listów zastawnych) i długoterminowy kredyt, konkurencyjny dla drogiego kredytów bankowych i towarowych, umożliwiający gospodarczy rozwój, a często także ratujący zakłady przemysłowe przed upadłością.

⁵⁹ Zob. AAN,TKPP, sygn. 5, Protokół posiedzenia Zarządu Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego w dn. 12 lutego 1946 r., k. 2.

⁶⁰ Zob. A. MACHNIKOWSKA, *Prawo własności w Polsce w latach 1944–1981. Studium historycznoprawne*, Gdańsk 2010, s. 239.

⁶¹ Zob. AAN,TKPP, sygn. 5, Protokół posiedzenia Zarządu Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego w dn. 3 czerwca 1946 r., k. 3-4.

⁶² Zob. Dekret z dnia 25 października 1948 r. o zasadach i trybie likwidacji niektórych instytucji kredytu długoterminowego (Dz.U. nr 52, poz. 411), dekret z dnia 25 października 1948 r. o reformie bankowej (tekst jedn. Dz.U. z 1951 r., nr 36, poz. 279), dekret z dnia 25 października 1948 r. o zasadach i trybie likwidacji niektórych przedsiębiorstw bankowych (Dz.U. nr 52, poz. 410).

Stało się to możliwe dzięki wykorzystaniu w przemyśle niebankowego modelu organizacyjnego kredytu hipotecznego, dotąd stosowanego tylko w odniesieniu do nieruchomości ziemskich i miejskich. Towarzystwo, utworzone w celu odbudowy i rozbudowy rodzimego przemysłu, było pierwszą tego rodzaju instytucją w Europie⁶³.

Zaciągnięcie pożyczki w Towarzystwie uruchamiało zamrożone kapitały w szeroko rozumianych obiektach fabrycznych (gruntach, budynkach, maszynach), dostarczając kredytu obrotowego na pokrycie wydatków bieżących przedsiębiorstwa⁶⁴.

Z pożyczek Towarzystwa korzystały znane i dobrze prosperujące zakłady przemysłowe II Rzeczypospolitej, np. Zakłady Cegielskiego w Poznaniu, Fabryka Wódek, Likierów i Rumu we Lwowie Baczewskich, Częstochowskie Zakłady Ceramiczne, Fabryka Garbarska braci Pfeiffer w Warszawie, Fabryka WYROBÓW Bawełnianych W. Stolarow i Spółka w Łodzi, Fabryka WYROBÓW Metalowych „Pelikan” w Warszawie, Polski Przemysł Octowy Spółka z o.o. Przegląd pożyczkobiorców wskazuje, iż kredyt Towarzystwa był szeroko wykorzystywany w branży spożywczej, młynów parowych, w przemyśle włókienniczym i garbarskim, metalowym, chemicznym, cementowym, ceramicznym, mechanicznym, metalurgicznym, cegielnianym, a nawet węglowym i górnico-hutniczym⁶⁵.

Pożyczki były udzielane na okres 25 lat w listach zastawnych, wypuszczanych w walucie polskiej oraz w walutach obcych. W okresie międzywojennym Towarzystwo wypuściło 4 emisje listów zastawnych: dwie emisje w walucie angielskiej (w funtach szterlingach), jedną emisję w dolarach i jedną w złotych. Według ówczesnych kursów wartość wypuszczonych listów stanowiła ogółem ok. 90 mln zł. Ostatecznie, z pożyczek Towarzystwa skorzystało 137 zakładów przemysłowych⁶⁶.

Omówienie w niniejszym artykule powstania i działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego pozwala odpowiedzieć na sformułowane we wstępie pytanie badawcze, co do zasadności i celowości jego istnienia. Towarzystwo Kredytowe okazało się mianowicie skutecznym modelem organizacyjnym w zakresie udzielania pożyczek przedsiębiorcom. Będąc instytucją o charakterze niebankowym, stało się ono wyrazem twórczego wykorzystania zasady wolności gospodarczej⁶⁷ oraz społecznego zaangażowania polskich fabrykantów.

⁶³ Zob. AAN,TKPP, sygn. 12, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego za okres od dnia 1 kwietnia 1930 r. do dnia 31 marca 1931 r., k. 6.

⁶⁴ Zob. PFEIFFER, *Wspomnienia warszawskiego przemysłowca*, t. 1, s. 263.

⁶⁵ Zob. AAN,TKPP, Pożyczkobiorcy, sygn. 91-198.

⁶⁶ Zob. AAN,TKPP, sygn. 20, Sprawozdania i protokoły 1944–1946, Krótkie sprawozdanie o działalności i rozwoju Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego, nfol.

⁶⁷ Zob. A. PIETRASIK, A. LASKOWSKI, *Historia i współczesność długoterminowego kredytu hipotecznego w Polsce*, Warszawa 2001, s. 139.

Istnienie Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego potwierdza tezę, że banki nie były i nie muszą być jedynym źródłem pozyskania kredytów długoterminowych. Towarzystwa kredytowe mogły z nimi skutecznie konkurować nie tylko w ramach kredytu dla właścicieli ziemskich i miejskich, ale także w zakresie kredytowania przedsiębiorców.

BIBLIOGRAFIA

- BARDACH Juliusz, *Themis a Klio, czyli o potrzebie podejścia historycznego w prawoznawstwie*, [w:] *Zagadnienia metodologiczne prawoznawstwa. Materiały z sesji naukowej. Łódź 27-28 marca 1980 roku*, red. J. Wróblewski, Warszawa 1982, s. 15-28.
- BARDZKI Artur, *Towarzystwa Kredytowe Miejskie, cz. I: Powstanie i rozwój*, Warszawa 1912.
- KANIGOWSKI Krzysztof, *Bank hipoteczny a rynek nieruchomości*, Warszawa 2001.
- KOROBOWICZ Artur, WITKOWSKI Wojciech, *Historia ustroju i prawa polskiego 1772–1918*, Warszawa 2012.
- MACHNIKOWSKA Anna, *Prawo własności w Polsce w latach 1944–1981. Studium historyczno-prawne*, Gdańsk 2010.
- MAJEWSKI Piotr, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 3, Warszawa 2005, s. 414-415.
- MARKIEWICZ Jerzy, *Kształtowanie się polskiego systemu prawa sądowego i jego twórcy w okresie międzywojennym 1919–1939 (Wybrane zagadnienia)*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” (2010), nr 3, s. 113-122.
- MORAWSKI Wojciech, *Od marki do złotego. Historia finansów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008.
- MORAWSKI Wojciech, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 r.*, Warszawa 1998.
- PFEIFFER Józef Mieczysław, *Wspomnienia warszawskiego przemysłowca*, t. 1, Warszawa 2003.
- PIETRASIK Adam, LASKOWSKI Andrzej, *Historia i współczesność długoterminowego kredytu hipotecznego w Polsce*, Warszawa 2001.
- PIETRASIK Adam, RYKOWSKI Robert, *Hipoteczny list zastawny*, Kraków 2000.
- Ś.p. Bohdan Broniewski (wspomnienie pozgonne), „Gazeta Cukrownicza” (1922), t. 54, s. 465-468.
- SKRZYDŁO Leszek, *Rody fabrykanckie, cz. 2*, Łódź 2000.
- WĄSOWICZ Marek, *Instytucje kredytu długoterminowego na ziemiach polskich: rozwiązania rodzime, czy recepcja obcych wzorów?*, [w:] *Wielokulturowość Polskiego Pogranicza, Ludzie – Idee – Prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedorczyk, Białystok 2003, s. 93-103.
- ZALEWSKI Stanisław, *Ewolucja kredytu długoterminowego ziemskiego w Polsce*, Warszawa 1938.

ZUBELEWICZ Floryan A, *O papierach publicznych w ogólności ze szczegółowym opisem papierów krajowych, ważniejszych zagranicznych i instytucji, które na ich handel wpływają*, Warszawa 1843.

NIEBANKOWY MODEL ORGANIZACYJNY KREDYTU HIPOTECZNEGO DLA
PRZEDSIĘBIORCÓW W II RZECZYPOSPOLITEJ. Z BADAŃ NAD DZIAŁALNOŚCIĄ
TOWARZYSTWA KREDYTOWEGO PRZEMYSŁU POLSKIEGO

Streszczenie

W artykule omówiona została działalność Towarzystwa Kredytowego Przemysłu Polskiego (1921–1948), pierwszej tego typu instytucji w Europie, dedykowanej wyłącznie przedsiębiorcom, powołanej w celu odbudowy i rozbudowy polskiego przemysłu po I wojnie światowej. Towarzystwo oparte zostało na niebankowym modelu organizacyjnym, wzorowanym na towarzystwach kredytowych ziemskich i miejskich. Było ono stowarzyszeniem dłużników Towarzystwa, niedysponującym, jak bank, własnym kapitałem, udzielającym pożyczek zabezpieczonych hipoteką na nieruchomościach, maszynach i urządzeniach zakładów przemysłowych. Czy takie rozwiązania instytucjonalne, choć skuteczne w przypadku nieruchomości ziemskich i miejskich, zapewniły realną pomoc kredytową i skutecznie oddłużyły polskich fabrykantów? W artykule podjęto próbę odpowiedzi na to pytanie, co sprawia, że wpisuje się on w badania nad instytucjonalnymi formami kredytu długoterminowego, który nie zawsze był i nie musi być domeną banków.

Słowa kluczowe: towarzystwo kredytowe; kredyt hipoteczny; list zastawny; przemysł; instytucja para bankowa